

MORE ON THE ISSUE OF THE ARTICLES IN THE BULGARIAN LANGUAGE

Stefka Petrova

Doctor of philological sciences, Bulgaria

Abstract: *The definite articles in the Bulgarian language are distinguished by some specific features, some of which are: first, for m.r. ed.h. there are two forms; second - in writing the same is noted in four ways; third - the use of the full and short article depends on syntactic conditions, etc. The author expresses her opinion for accepting only the full form of the defining article for the masculine gender, using scientific and pragmatic arguments and proving the unnecessary of the short form.*

Keywords: *Bulgarian Language; Article; Syntax.*

ОЩЕ ВЕДНЪЖ ПО ВЪПРОСА ЗА ЧЛЕНУВАНЕТО В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Стефка Петрова

Проф. доктор на филологическите науки, България

Резюме: *Определителният член в българския език се отличава с редица специфични особености, някои от които са: първо, за м.р. ед.ч. има две форми; второ – писмено същият се отбелязва по четири начина; трето – употребата на пълния и краткия член зависи от синтактични условия и др. Авторката излага своето мнение за приемането само на пълната форма на определителния член за мъжки род, като си служи с научни и прагматични доводи и доказва ненужността от кратката форма.*

Ключови думи: *български език; членуване; синтаксис.*

Увод

Въпросите за определеността са едни от често дискутираните в научните изследвания на българския език. От време на време избухват на преден план, но после затихват. А причината е, че проблемът е заложен в самото отбелязване на определителния член, главен изразител на определеността. Казаното се отнася преди всичко за определителния член за м.р. ед.ч., където са налице две форми, еднакво значими – така наречените *пълен* и *кратък член*. Защо само тази граматична форма от шестте позиции – определителен член за мъжки, женски и среден род в единствено и три форми за множествено число – има удоволствието да бъде дублирана, обяснението ни отправя назад във времето, през 1945 година, когато се въвежда настоящият правопис. Макар че по характер въведеният тогава правопис е демократичен, улеснил в значителна степен писмеността, все пак е оставил някои проблеми, чието решение не е постигнато вече 77 години.

Изложение

Един от тези проблеми е двойната форма на определителния член за мъжки род единствено число, т.е. наличието на пълен и кратък член.

1. Форми.

Пълният член е -ЪТ/-ЯТ (-ЙЪТ), а краткият – -А/-Я (-ЙЪ), за съществителни имена от мъжки род – *столът, огънят и стола, огъня*, – и (-И)ЯТ (-ИЙЪТ), (-И)Я (-ИЙЪ), за прилагателни, причастия и местоимения: *хубавият, четящият, неговият – хубавия, четящия, неговия*. Четири начина на отбелязване на една и съща граматична (SBE, 1998: pp. 469-474) или семантична (Petrova, 2001-2002) величина, на един и същи феномен. При прилагателни, причастия и местоимения формите са две, отбелязвани по един и същ начин – ЯТ/Я, – но в много от случаите с удължаване на определителния член с И (при думи, завършващи на съгласна в мъжки род): *добър – добрият/добрия, наш – нашият/нашия*. При това членуването съществителни с краткия член съвпадат с формите на огромното число съществителни от женски род: *книга – стола, баня – огъня*. Напр.:

Това е книга. Сложи я на стола. Това е баня. Пази книгата от огъня.

Струва ни се невъзможно да се приеме членуването съществително с кратък член за съществително от женски род. Това твърдение обаче е вярно само за носителите на езика. Чужденците, учили или дори научили български език, изпадат не рядко в такава грешка. Срещаме я, когато разговаряме с тях и я имаме отразена в някои анекдоти, като напр. този за чуждестранния студент, написал молба за прехвърляне в друга специалност, титулувал я така:

До Ректората на Пловдивския университет...

В редки случаи може да открием такава грешка и при носители на българския език. Една възрастна жена напр. казваше:

Таратората беше много хубава.

2. Правило за употребата на двете форми.

Явно е, че тези грешки не са сериозни аргументи при тълкуване и оценяване на езиковите явления. Затова ги изоставяме и обръщаме внимание на правилото за употреба на едната или другата форма, което, смея да твърдя, въобще не е усвоено или вече е забравено от огромната част от българското население, макар че в училище му е отделяно не малко време. Право да посочвам това твърдение ми дава фактът, че съм отбелязвала грешки не само при висшисти-филолози, т.е. българисти, изучавали задълбочено българската граматика, но дори в дисертации на българисти, изследващи езиковедска тема. За инженери, икономисти, архитекти, медици и пр. не говоря, макар че и при тях има изключения, т.е. употребяващи

правилно пълен и кратък член, макар и често без да знаят правилото. Ето илюстрация на казаното.

а) Употреба на пълен вместо кратък определителен член:

Тези открития в книгите на баща ни изпълваха с надежди *най-големият* ни брат; Кемал Загорчани ни разказваше за... *животът*, който бе напуснал завинаги; Веднъж хората можеха да се излъжат, *следващият* път – да се предпазят; Мъж отива при *личния* си лекар; Нещо в *мъжът* настръхна.

б) Употреба на кратък вместо пълен определителен член:

След това дойде *сблъсъка* с нейния шеф; Очаквахме мига, когато се разделя *деня* и нощта; Никой не се интересуваше къде ходи *другия*; Отива при него бога на затвора, пазачът на мъртвите души; Бе трудно да се познае *първоначалния* ѝ вид.

За това правило се отделя време през целия ученически курс, като самостоятелна тема или при всеки повод, най-вече при преглед на писмени работи. И най-голямата тежест или ако не най-голяма, то значителна, е тежестта на това правило при изпита по български език.

А) Онова, което се повтаря в училище и се знае от носителите на българския език, е, че пълен член се пише, когато името е подлог в изречението. И тук се появява казусът – как да познаем кое съществително е подлог в изречението. Въпросът вече е на по-високо равнище (Petrova, 2004), не граматичен, а логичен, синтактичен, смислов, организационен. Какво нещо е подлогът? Думата, която означава кой върши действието. Подлогът се търси с въпросите *кой, какво/що, кое?* Да вземем за пример едно съвсем кратко изречение: *Видях човек да рисува картина*. Кое е действието тук? Рисуването се налага от пръв поглед. Освен това имаме и лице, което го върши – човек. Значи, как трябва да членуваме? *Видях човекът да рисува картина*. Но, знаем също много добре, че подлогът отговаря на въпроса *кой. Кой да рисува?* – *Човекът*. Всичко е сякаш наред. Но какво стана с другото действие – виждането? Въпросът там е: *Какво видях – човека да рисува*. Или: *Кого видях – човека*, но в никой случай: *Кой видях?* Подлогът тук не е назован с дума, изразен е чрез граматичното първо лице единствено число – *видях (аз)*. Значи правилното е: *Видях човека да рисува*. Ох, объркахме се... Подобно тълкуване може да изкажем и при изречения в страдателен залог (Pashov, 1999: pp. 310-311), (Pashov, 2015). Ето няколко примера, при които бихме изразили колебание пълен или кратък член трябва да употребим или поне бихме поразсъждавали известно време. Избрах ги от книгите, които четях в момента.

Имаше двама собственици, които идваха ту *единия/единият*, ту *другия/другият*, по бизнес. Не забелязвам да се зачита особено *чуждия/чуждият* имот. Ето *списъка/списъкът* на Ким. Полеро, толкова поизпанчен, че едва му се различава *акцента/акцентът*, бе смел младеж. Не може да се описва *фалшивия/фалшивият* хляб. *Моя/Моят* анализ ще направя от гледна точка на... Ще извадя *нашия/нашият* дон Педро Поло да блесне с цялата си сила.

Б) Въпросът има още два аспекта. Първо, при казуемо, изразено със спомагателния глагол съм и някои други глаголи, като казвам се, наричам се и с някои пълнозначни (Pashov, 1999: р. 353), когато липсва всякакво действие, отново може да възникнат колебания и съмнения. В граматиката се казва, че с пълен член се пише и казуемното определение, което означава детерминиран предмет или обект. Тук сложността е на още по-високо ниво. Казуемното определение, предикативът е още по-неразбираемо понятие от подлога. Да посоча няколко примера:

Това бе *шепота/шепотът* на нощните насекоми. Във възбудения ум на Рей се мярна мисълта, че това е *феникса/фениксът, гълъба/гълъбът*, царската чапла, а бе всъщност само кърпичка. Не е възможно да се назове *учителя/учителят*, който знае всичко. Сянката ти дори значеше за мен *осъществения/осъщественият* копнеж. Но демон беше той *самия/самият*.

В) Второ, освен казуемно определение към подлога, разграничаваме и казуемно определение към прякото допълнение, което не се среща при спомагателния глагол съм. Неговото откриване в изречението е още по-трудно. Как трябва да се членува, ако означава определен предмет от м.р. ед.ч. – с пълен или кратък член? Граматиката мълчи по този въпрос. Ето два примера:

Откакто почнаха да го назовават *най-добрия/най-добрият* човек в селото, сякаш се промени. Избраха го за *председателя/председателя*, очакван от всички.

3. Възможни решения на проблема.

През 2013 г. сп. „Наука“, издание на Съюза на учените в България, публикува три статии за определителния член, а през 2015 г. главният редактор на сп. „Език и литература“ проф. Боян Вълчев посвети цяла книжка (3-4) на този въпрос във връзка със 70-годишнината от въвеждането на сегашния български въпроса от различни страни. Какви мнения и решения може да бъдат защитени.

А) Да се посочат всички случаи на използване на пълния и краткия член, както е направено в Официалния правописен речник на българския език (OPRBE, 2012). При такова изброяване обаче винаги се явяват случаи, които не са посочени. Дори да се избегне това, тоест, да се създаде справочник, обхващаш всички възможни употреби, съществуването му, дори и като книжно тяло, и в електронен вид, едва ли би постигнало правилна употреба, защото не е възможно човек да има това помагало винаги пред очите си, когато пише официални и неофициални неща. Няма нужда от обяснение защо има такава вероятност. Следователно не там трябва да се търси решението на този проблем.

Б) Да се приеме дублетна употреба, т.е., да се признае за правилна, нормативна употребата и на пълния, и на краткия определителен член, човек да пише както се случи или както му дойде в случая. В посоченото списание „Език и литература“ акад. Михаил Виденов, проф. Боян Вълчев и проф. Петър Пашов поддържат тази идея. Положителното от такова решение е, че хората няма да се

затрудняват да мислят за друго, когато пишат, освен за съдържанието на документа и за точността на израза, а не тук пълна или кратка трябва да бъде членната форма. Разбира се, тук съзнателно изоставям въпроса за пунктуацията и най-вече за употребата на запетая (Petrova, 2010), за което все пак пишещият трябва да мисли. Това решение изглежда разумно и логично. Но всъщност поражда нови трудности и съмнения. Как така може да се пише по двата начина, кой е по-правилният, няма ли в езика норми... Такива и подобни въпроси се появяват, когато човек се сблъсква с дублети. Вътрешното убеждение на човека е да има норми, които да се спазват, а не да се допуска свобода, която се тълкува като слободия.

В) Да се приеме само кратката форма. С такова решение се премахва всякакво колебание. *Стола е хубав, Сложих го на стола, Видях чадъра, закачен на тавана, Героя се проявява в трудности* и пр. Освен това така е в устната реч – там не се спазва това правило за пълен и кратък член. Освен това ще се спести хартия, от там и дървен материал, значи дървета и гори няма да се хабят... Може да спомена и икономия на химикалки, мастило, тонер... Но дали е толкова хубаво и полезно такова решение на проблема? Първо, ще изчезне връзката между определителния член за м.р. ед.ч. и останалите форми за женски и среден род в ед.ч. и за всички форми в множествено число, а така също и за самите форми на мъжкия род. Сравни: *моливА, кралЯ* (м.р.), *книгаТА, баняТА* (ж.р.), *селоТО, детеТО* (ср.р.), т.е. А,Я – ТА – ТО. И: *моливА – моливиТЕ, кралЯ – кралетеТЕ*. Според Ю. Маслов формален показател на определеността, а според Ив. Куцаров същинският носител на определеността е морфемата Т (SBE, 1998: р. 472), а тя при сегашното положение липсва във формата с така наречения кратък член. На второ място, ще изчезне разликата между членувани с краткия член съществителни и съществителните от женски род, завършващи с А или Я, както бе посочено в началото на статията. Да си припомним случая с думата *комисиона*, която не можа да се приеме като съществително от женски род, а се схваща или като прилагателно, или като членувано с краткия член съществително име. И на последно място да не пренебрегваме здраво вкопаното в съзнанието на българина положение да се смята *човекът, героят, юнакът* като такъв, ако е назован с пълен определителен член, а не с кратък. *Човекът е човек, когато е на път. Героят е герой, когато е извършил подвиг*. Привърженици на това решение са Ирена Василева и Елисавета Бояджиева (Vasileva et al, 2015), които представят статията си в „Език и литература“, написана само с кратък член.

Г) Ако се приеме за единствена членна форма формата с пълния член, ще се разрешат всички или почти съмнения и колебания относно употребата и значението на определителния член. Нещата ще си дойдат на мястото както от историческа гледна точка, така и от научна. Носителят на определеността – морфемата Т – е налична във всички форми: м., ж. и ср.р. ед.ч. и във всички форми за мн.ч. От научна гледна точка няма противоречия и изключения. И от историческа гледна точка всичко е наред. Определителният член се е развил от показателното местоимение ТЪ, ТА, ТО, ТЕ (Mirchev, 1972: pp. 55-56). Лично аз горещо подкрепям тази идея и съм я изложила на няколко места (Petrova, 2015), (Petrova, 2017). В споменатата

статия на Василева и Бояджиева те искат да ни покажат, че „липсата на пълен член не е затруднила читателите“. Действително не ги е затруднила, защото е обявено предварително и е по време, когато не е отменено съществуващото положение. Ако след време някой прочете такава статия, не се знае каква ще бъде реакцията му. Докато, ако се използва само пълният член, и след хиляда години (ако българският език още съществува) няма да породи никакви съмнения.

Заклучение

В спора си с Института за български език проф. Б. Вълчев съобщава, че научните сътрудници казвали, че правилото за пълния и краткия член е прието със закон, заедно с целия сегашен български правопис, и можело да бъде отменено или променено пак със закон. Но в своя преглед на правописа и правописните речници той показва, че това не е така, новият правопис е бил приет от Държавния съвет, а тъй като сега няма такъв, би могло да се направи от друга институция, стига да е достатъчно компетентна по въпроса. А такава институция съществува, това е Институтът за българския език. Това явно е негова работа и не е нужно неговите решения да се гласуват от Народното събрание. Там обаче сякаш нямат желание за такава отговорна според тях дейност. Затова го поставям на обсъждане пред Културно-историческото наследство с надеждата, че ще се намери човек, дружество или институция, която да подтикне Института за българския език, който просто трябва да вземе и издаде решение за този и някои други остарели вече моменти от правописа на българския език. Зная много добре, че значими и големи промени в един правопис не са препоръчителни, но това правило, определено от проф. Боян Вълчев като „безсмислица“, „проста измислица, която изобщо не произтича от същността на нашия език“, тъй като „функционирането на едно падежно правило при имената в един непадежен език“, както отбелязва проф. Петя Асенова (Asenova, 2015), е безсмислено да се поддържа.

Твърдо поддържам, че е необходима корекция на сегашния правопис по отношение на пълния и краткия определителен член за м.р. ед.ч., като се премахне кратката форма и се установи само пълната в писмената реч. С това няма да се затрудни използването на всички писмени източници до този момент, правописът ще отговори на историческата традиция и ще бъде научно издържан по отношение на определеността. Определителният член в българския език тогава просто ще бъде такъв: [Табл. 1]

м.р.	ж.р.	ср.р.	мн.ч.
ЪТ, ЯТ	ТА	ТО	ТЕ, ТА

Таблица 1.

Показателен маркер за определеност е морфофонемата Т. Няма нужда от обяснения за кратък и пълен член, и то само при мъжки род единствено число. Нито пък ще са нужни правила на употребата на пълен и кратък член.

Научна литература

- Asenova, P. (2015).** Hesitation in grammatical norms, *Language and Literature* (in Bulgarian), mag. „Ezik i literatura“ N 3-4, 2015, page 94-102 // [Петя Асенова (2015) Размисли върху разколебаването на граматическите норми, сп. „Език и литература“, бр. 3-4, 2015, стр. 94-102]
- Mirchev, K (1972).** Ancient Bulgarian language, short grammatical essay (in Bulgarian), Publisher: „Nauka i izkustvo“ , Sofia, 1972 // [Кирил Мирчев (1972) Старобългарски език. Кратък граматичен очерк, „Наука и изкуство“, София, 1972.]
- OPRBE (2012).** Official Spelling dictionary of the Bulgarian language. Author's team under the guidance of professor VI. Murdarov (in Bulgarian), Publisher: „Prosveta – Sofia“, Sofia, 2012 // [ОПРБЕ (2012) Официален правописен речник на българския език. Авторски колектив под ръководството на проф. дфн Вл. Мурдаров, „Просвета – София“, София, 2012]
- Pashov, P. (1999).** Bulgarian grammar (in Bulgarian), Publisher: „Hermes“, Plovdiv, 1990 // [Петър Пашов (1999) Българска граматика, изд. къща „Хермес“, Пловдив, 1999]
- Pashov. P. (2015).** Definite and Indefinite article issue in Bulgarian language (in Bulgarian), mag. „Ezik i literatura“ N 3-4, 2015, page 139-147 // [Петър Пашов (2015) По въпроса за пълния и краткия определителен член в българския език, сп. „Език и литература“, бр. 3-4, 2015, стр. 139-147]
- Petrova, St. (2001-2002).** Definition-Bulgarian language (in Bulgarian), mag. „Balgarski ezik“, N 1, 2001-2002, page 58-64 // [Стефка Петрова (2001-2002) Определеност и членуване, сп. „Български език“, кн. 1, 2001-2002, стр. 58-64.]
- Petrova, St. (2004).** Language Standards (in Bulgarian), Annual of the Department for language teaching and international students - DLTIS at Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Publisher: Department for language teaching and international students - DLTIS at Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Sofia, 2004, page 5-27 // [Стефка Петрова (2004) Езиковите равнища. Годишник на Департамента за езиково обучение ИЧС при СУ „Св. Кл. Охридски“, т. 12., София, 2004, стр. 5-27.]
- Petrova, St. (2010).** Oh, that comma! (in Bulgarian), Current problems in modern Bulgarian Literary Standard. National Conference on Bulgarian literary standard problems. Publisher: „Kontekst“, Plovdiv, 2010, page 243-249 // [Стефка Петрова (2010) Ах, тази запетая. Актуални проблеми на съвременната българска книжовна норма. Сборник с доклади от Националната конференция по проблемите на съвременната българска книжовна норма, „Контекст“, Пловдив, 2010, стр. 243-249]
- Petrova, St. (2015).** Definite and Indefinite article or something else? (in Bulgarian), mag. „Ezik i literatura“, N 3-4; 2015, page 153-158 // [Стефка Петрова (2015) Пълен член, кратък член или...?, сп. „Език и литература“, бр. 3-4, 2015, стр. 153-158]

- Petrova, St. (2017).** Once again about the definite and indefinite article in Bulgarian language (in Bulgarian), Scientific works of the University of Liberal Science and Computer Science, vol. 14, „Za bukвите – O pismenehy“, Sofia, 2017, page 172-184 // [Петрова 2017: Отново за определителния член в българския език. – В: Научни трудове на Университета по библиотекознание и информационни технологии. Т. 14, „За буквите – О писменехъ“, София, 2017, стр. 172-184.]
- SBE (1998).** Boyadzhiev. T., Iv. Kucarov, Y. Penchev. Modern Bulgarian language, Phonetics, Lexicology, Word formation, Morphology and Structure, Syntax (in Bulgarian), Publisher: „Petar Beron“, Sofia, 1998 // [СБЕ (1998) Тодор Бояджиев, Иван Куцаров, Йордан Пенчев, Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис, изд. къща „Петър Берон“, София, 1998]
- Vasileva, I.; E. Boyadzhieva (2015).** Definite article – is that the way we measure grammatical literacy (in Bulgarian), mag. „Ezik i literatura“ N 3-4, 2015, page 159-168 // [Ирена Василева, Елисавета Бояджиева (2015) Пълния член – мярка за грамотност?, сп. „Език и литература“, бр. 3-4, 2015, стр. 159-168]

Проф. доктор на филологическите науки Стефка Петрова

България

AUTHOR'S DATA WERE PUBLISHED ACCORDING GDPR RULES AND PUBLICATION ETHICS OF THE JOURNAL (<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>)

Received: 30 October 2022

Accepted: 20 December 2022

Published: 26 December 2022

DOI: <https://doi.org/10.55630/KINJ.2022.080208>

KIN Journal, 2022, Volume 08, Issue 2

Science Series Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization

Научна поредица Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

Научная серия Культурное и историческое наследие: сохранение, презентация, оцифровка

Editors

Prof. PhD. Petko St. Petkov

Prof. PhD. Galina Bogdanova

Редактори/съставители

проф. д-р Петко Ст. Петков

проф. д-р Галина Богданова

Copy editors

Assist. prof. PhD. Nikolay Noev

Assist. prof. PhD. Kalina Sotirova-Valkova

PhD. Paskal Piperkov

Технически редактори

гл. ас. д-р Николай Ноев

ас. д-р Калина Сотирова-Вълкова

д-р Паскал Пиперков

© Editors, Authors of Papers, 2022

© Редколегия, Авторски колектив, 2022

Published by

Institute of Mathematics and Informatics

at the Bulgarian Academy of Sciences,

Sofia, Bulgaria

Издание на

Институт по математика и

информатика при Българска академия на

науките, София, България

<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

ISSN: 2367-8038